

Zelenková, Anna

Zabudnutý svet česko-slovenskej mravoučnej poviedky

Slavica litteraria. 2021, vol. 24, iss. 1, pp. 164-166

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2021-1-18>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144048>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Zabudnutý svet česko-slovenskej mravoučnej poviedky

Anna Zelenková (Praha)

Alexej Mikulášek: *Poetika mravoučné povídky „pro děti a přátelé jejich“*. Nitra: FSŠ UKF v Nitre, 2020. 216 s. ISBN 978-80-558-1625-8.

Monografia Alexeja Mikuláška z oblasti literatúry pre deti a mládež analyzuje najmä český, ale aj slovenský špecifický, žánrovo intencionálny typ mravoučnej poviedky. Tým sa literárna veda ani v súčasnosti, ale ani v minulosti vo svojom výskume adekvátne nezaoberala a väčšiu pozornosť mu nevenovali ani viaceré príručky o triviálnom alebo populárnom písomníctve, či o tzv. ľudovom čítaní v národnom obrodení (F. Tenčík, Z. Zapletal, J. Voráček atď.). Autor vyšiel zo svojho niekoľkoročného pramenného výskumu v archíve Pedagogického múzea J. A. Komenského v Prahe a v tejto súvislosti uvádza, že daná vrstva slovesnej produkcie zostala aj na okraji záujmu slovníkovej lexikografie. Práca si vytýčila ako hlavný cieľ prekonanie dešpektu odbornej a čiastočne aj laickej verejnosti k mravoučnej poviedke. Tá bola považovaná za esteticky pokleslú a zamieňala sa za utilitárnu výchovnú prózu používanú pedagógmi pre potreby školskej praxe, najmä pre nábožensky a mravne riadené formovanie detských čitateľov. Mikulášek metodologicky čerpal z nitrianskej semioticko-komunikačnej školy, najmä z intertextuálnej teórie Tibora Žilku a inšpiroval sa aj publikáciami Petra Libu *Čítanie starých otcov* (1970) a *Kontexty populárnej literatúry* (1981). Využil však aj klasické zdroje českej slovesnej folkloristiky, napríklad Václavkove a Smetanove edície.

Žáner mravoučnej poviedky je v práci vymedzený ako synkretický útvar, ktorý vznikol v začiatkoch národného obrodzenia a spája estetické aspekty s pragmaticko-didaktickými, ale aj zábavnými, pretože v prepojenom komplexe funkcií je schopný

spĺňať túžbu detského čitateľa po tajomstve a napätí. Autor mapuje historické korene daného žánru – vidí ich v knižkách ľudového čítania (pojem Jana Máchala), ale aj v staršej legendistickej literatúre, kazateľskej a mravoučnej humanistického a barokového obdobia a aj v triviálnej, zábavnej literatúre z prelomu 18. a 19. storočia. K tomu prináleží aj typ filozoficko-didaktickej poviedky (J. J. Rousseau) a anglickej klasicistickej literatúry (S. Richardson atď.), ktoré boli v českom kontexte recipované v prvej polovici 19. storočia. Ten sa chápal aj ako prejav sociálnej mobility, napríklad prostredníctvom schematizovanej mladej dievčenskej postavy sa poukazovalo na to, ako sa má vytvárať nová „middle class“ a ako sa majú upevňovať jej pozitívne vlastnosti (skromnosť, poslušnosť, poctivosť, vernosť mužovi a pod.). Žánrová schéma potom vytvárala v rámci svojich variantov základy tzv. červenej knižnice. Z tohto pohľadu by bola prínosná aj analýza toho, akým spôsobom sa do didakticko-pragmatických stratégií preniesol vplyv biblie, cirkevného myslenia a tradičnej kresťanskej morálky, a či existoval rozdiel napríklad medzi protestantským a katolíckym prostredím. Bez ohľadu na žánrové korene sa do určitej miery dá tento typ mravoučnej „schmidtovskej“ poviedky označiť za „stredoeurópsky“ žáner, ktorý v národných modifikáciách rezonoval v tomto geopolitickom a kultúrnom priestore. Na prvý pohľad vyplynulo toto odvážne spojenie z akcentu na kultúrnu morálku, katolícku vieru, z úcty k charismatickej autorite, ktorá odrážala ideológiu vládnuceho výchovného systému. Danú skutočnosť naznačuje aj Mikulášek, ktorý o mravoučnej poviedke tvrdí, že „*byla součástí dobových monarchistických snah vyjádřených heslem „viribus unitis““* (s. 185).

Publikácia má v prvom rade poetologický charakter, pretože autor sa sústreďuje na rele-

Recenzia je výstupom v rámci vedeckého projektu APVV-19-0244 *Metodologické postupy v literárnovednom výskume s presahom do mediálneho prostredia*. Hlavný riešiteľ prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc. Doba riešenia: 2020–2024.

vantné znaky týchto špecifických prozaických naratívov, ako napríklad projekcia čitateľa a autora v komunikačnej stratégii, fabulačné stereotypy a sujetové stratégie, jazyk a motivické okruhy, funkcie postavy, či adaptačné a intertextuálne techniky. Tieto znaky viedli podľa neho k formovaniu pseudorealistického, fiktívneho „mravoučného sveta“, ktorý si vytváral vlastné predstavy o kráse alebo o národnom charaktere. Autor skúma, ako sa z historického hľadiska táto literatúra postupne emancipovala od svojich nemeckých zdrojov a dokazuje, ako formujúca sa moderná spoločnosť chápala svoju „národnosť“, t. j. napríklad „českosť“, ktorú nebolo možné spájať iba s jazykom. Túto tézu Mikulášek potvrdil analýzou poviedky Boženy Němcovej *Pan učitel*, v ktorej sa idealizovaná hlavná postava stáva sociálnym prototypom „česťstva“ v mravnom význame. Na konci 19. storočia dochádza k zmene vo vnímaní žánrovej paradigmy ľudovýchovného čítania. Dokazuje to napríklad prozaický cyklus Jakuba Arbesa *Mravokárne romány* (1880), ktorý podľa Mikuláška zachováva svojou imitáciou kompozičnej stavby „kritickorealistický, nikoli však [...] pohrdavý poměr k mravoučné literární látce“ (s. 137). Neskôr Karel Čapek v súbore esejí *Marsyas čili Na okraj literatury* (1931) tento typ už hodnotil ako uzatvorenú „oázu epiky“, ktorá sa musí prekonať modernými humanistickými a nesentimentálnymi príbehmi uspokojujúcimi čitateľovu túžbu po dobrodružstve, zábave, ale aj po nejakom poučení. Autor uvádza túto Čapkovu knihu v zozname literatúry, ale podrobnejšie sa jej nevenuje.

Môžeme tu vyzdvihnúť komparatívny aspekt monografie, ktorý vyplýva z jej česko-slovenského záberu, čiastočne obohateného aj o nemecký kontext, ktorý neustále vstupoval do domáceho, národnobuditeľského procesu. Vzhľadom na menší počet titulov zostal slovenský kontext obmedzený. Autor venoval veľkú pozornosť práve ohlasom nemeckej mravoučnej poviedky, reprezentovanej Christophom von Schmidtom, K. G. Nieritzom, Franzom Hoffmannom atď. Schmidt sa stal v českom prostredí najprekladanejším a najvydávaným spisovateľom prvej polovice 19. storočia. Autor tu vychádzal

z bibliografických údajov v *Knihopisnom slovníku* (1865) od Františka Douchu, ktoré sa vyskytujú aj v príručke *The Oxford encyclopedia of children's literature* (2006). Ak to bolo možné, tak sa pri jednotlivých tituloch snažil zachytiť dobový ohlas a hodnotenia, ktoré vypovedajú aj o rôznom prijatí tohto žánrového typu. Najsilnejšími a najprepracovanejšími časťami publikácie sú analýzy bohemistickej tvorby, ktorá sa sleduje v celom 19. storočí, t. j. aj po roku 1848, a to napr. u J. Nerudu, J. Arbesa atď. Nebolo však možné vyčerpať celý okruh problematiky a viacero otázok zostalo iba naznačených, napr. podrobné zachytenie adaptačných techník z intertextuálneho hľadiska (napr. presnejšie rozlíšenie pretextu ako látky k neskoršej úprave).

Mikulášek uvádza, že pre českú recepciu mravoučnej poviedky bolo dôležité prelínanie pragmatického a estetického kontextu, t. j. v podstate „didaktického“ a „literárneho“ (s. 36). Platilo to nielen pre adaptácie obľúbeného nemeckého spisovateľa Christophu von Schmidu, ale napr. aj pre Karla Franze van der Veldeho, ktorému však autor nevenuje až takú pozornosť. Napr. Jungmann vo svojej *Historii literatury české...* (1825) pridával detskej literatúre aj „vzdelávaciu“ funkciu. Svojmu synovi Josefovi Josefovičovi Jungmannovi (1801–1833) zveril redigovanie sedemzväzkovej edície prekladov poviedok van der Veldeho s názvom *Sbírka povídek zábavných...* (1827–1832) a pomáhal mu v redaktorskej práci. Pravdepodobne si však uvedomoval, že ide o finančne lukratívny projekt, a preto ho nechcel viazať na konkrétnu osobu redaktora, ktorého v danej edícii neuviedol. Vytvorili recepcne prístupnú naráciu, ktorá vynechávala nadbytočné detaily, popisy prostredia, určitú „nemeckosť“, a tým formovala poetologickú normu českej recepcie mravoučnej poviedky ako takej. J. J. Jungmann takto prekladal aj ďalší typ zábavnej literatúry, ako boli piesne, operné libretá a pod., dokonca sa profiloval ako jeden z prvých teoretikov prekladov v českom obrození. Tak ho vo svojej štúdií *Neznámá literární činnost Josefoviče Jungmanna* (Česká literatura, 1957) vyzdvihol translatológ Jiří Levý.

Teoretické ťažisko monografie spočíva v záverečnej kapitole. Autor v nej podáva prehľad

štrnástich aspektov, z ktorých môžeme uviesť okrem estetických a recepčných funkcií aj funkcie s pedagogicko-výchovným zámerom, t. j. sociálno-integračné a selektívno-vymedzovacie. Tie mladých čitateľov „socializovali“ modelovým riešením konfliktu a aj prakticky vysvetľovali rozdiel medzi dobrom a zlom. Autor uvádza aj funkciu dokumentačno-referenčnú – ako určitý zdroj dobových informácií. Mravoučná poviedka, tak ako ktorýkoľvek iný typ umeleckej beletrie, môže aj dnes slúžiť ako historický prameň pre sociológov, pedagógov, antropológov a pod., ktorý, ako dokladá, poskytuje „ilustratívne zrkadlo“ svojej doby.

Význam a prínos danej interdisciplinárnej monografie vidíme v tom, že Alexej Mikulášek vracia žáner mravoučnej poviedky do literárnovednej diskusie, a to nielen do záujmovej

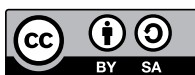
sféry literatúry pre deti a mládež. Ani v súčasnosti však nemáme uzatvorený archívny výskum a nie je k dispozícii úplná bibliografia pôvodných a preložených titulov mravoučnej poviedky. Okrem literárnohistorického zaplnenia „bielych miest“ v písomníctve pre deti a mládež by komparácia národných modifikácií mravoučnej poviedky mohla prehĺbiť štúdium intertextuálnych techník a rozšíriť tým teóriu adaptácie. Napríklad o poznanie „remeselnej“ stránky v rámci častých lokalizácií a zásahov, ktoré sa odohrávali pod označením „zčeštil“ či „poslovenčil“. Ukazuje sa tiež, že tento typ ľudovovýchového čítania realizoval osobitú poetiku epickosti, ktorá oscillovala medzi príbehom a jeho didaktickou explikáciou, ale najmä, tak ako aj iné „pokleslé“ žánre, vstupoval do širšieho kultúrneho povedomia.

doc. PhDr. Anna Zelenková, Ph.D.

Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.

Valentinská 1, 110 00 Praha 1, Česká republika

zelenkov@slu.cas.cz

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.